

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Brukarens plats

- En diskursiv analys av hur brukaren framställs i tidningen Evidensbaserad
Praktik

Socionomprogrammet

C-uppsats

Emmeli Söderberg

Handledare: Pierre Engström

Abstract

Titel Brukarens plats - En diskursiv analys av hur brukaren framställs i tidningen Evidensbaserad Praktik

Författare Emmeli Söderberg

Nyckelord Diskurser, brukare, kunskap

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka hur brukaren och brukarperspektivet beskrivs i tidningen Evidensbaserad praktik. Frågeställningarna har handlat om de diskurser som funnits kring brukaren och brukarperspektivet och vilken vikt som läggs vid brukarens kunskap. Metoden som har använts i uppsatsen är en kritisk diskursanalys. Studiens resultat visade att det i tidningen framträdde ett flertal diskurser. I beskrivningen av brukaren gick det att urskilja två diskurser som har använts, en klientdiskurs och en brukardiskurs. Klientdiskursen innebar en syn på brukaren som mindre resursstark och beroende av hjälp från samhälle. Brukardiskursen utgick från att brukaren har resurser och kapacitet att hjälpa sig själv. I uppsatsen framkom att brukaren ses som en viktig del i kunskapsproduceringen, framförallt gällande metodutvärderingar där brukarens kunskap efterfrågas. Det framträdde dock att den kunskap som producerades av centrala myndigheter, exempelvis Socialstyrelsen, beskrevs som mest betydelsefull för utvecklingen av det svenska sociala arbetet.

Abstract

Title The client's place - A discourse analysis of how the client is portrayed in the magazine Evidensbaserad Praktik

Writer Emmeli Söderberg

Keywords Discourse, clients, knowledge

The purpose of this study was to examine how the client and the client perspective were portrayed in the magazine Evidensbaserad Praktik. The questions this study aimed to answer was which discourses existed around the client and the client perspective and if the client was seen as important source of knowledge. The method used in the paper is a critical discourse analysis. The results showed that a number of discourses were used in the magazine. In the description of the term client it was possible to distinguish two discourses, one that implied a view of the client as a less capable individual who was dependent on help from the society. In the other discourse the view implied that the client had resources and the capacity to help himself. The magazine describes the client's specific knowledge as important to the knowledge production, particularly in the evaluation of methods in which the client's knowledge was described as necessary. It appeared, however, that authorities, for example Socialstyrelsen, produced the knowledge portrayed as the most important for the development of the Swedish social work.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	1
1.1 Syfte och frågeställning.....	2
1.2 Bakgrund och problemområde	2
1.2.1 Evidensbaserad praktik ur ett historiskt perspektiv.....	2
1.2.2 Två modeller för uppbyggande av en evidensbaserad praktik	3
1.2.3 Evidensbaserad praktik, för eller emot?	3
2. TIDIGARE FORSKNING.....	5
2.1 Integration mellan forskning, utbildning och praktik ur ett brukarperspektiv.....	5
2.2 Innebörden av begreppet kultur	6
2.3 Demokrati och brukarutvärdering.....	7
3 TEORI	8
3.1 Kritisk realism	8
3.1.1 Kritisk realism och evidensbaserad praktik	9
3.2 Kritisk diskursanalys	10
3.3 Begreppsdefinitioner	11
3.3.1 Brukare.....	11
3.3.2 Brukarperspektiv	12
3.3.3 Diskurs	12
3.3.4 Evidensbaserad praktik	12
4 METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	14
4.1 Etiska övervägande	14
4.2 Förförståelse.....	14
4.3 Val av metod	15
4.3.1 Kritisk diskursanalys som metod	15
4.4 Tillvägagångssätt	16
4.4.1 Val av empiri.....	16
4.4.2 Resultat och analysgenomförande.....	16
4.5 Reliabilitet, validitet, generaliserbarhet.....	17
5 RESULTAT OCH ANALYS	18
5.1 Vem är brukare?	18
5.1.1 Kvinnan.....	18
5.1.2 Äldre.....	20
5.1.3 Hemlösa.....	21
5.1.4 Samlad analys.....	22
5.2 Brukaren som kunskapsproducent?.....	24
5.3 Är det en fråga om självbestämmande?	29
6 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	31
Referenslista.....	33
BILAGA 1 – EMPIRI	36

1 INLEDNING

Verksamheten skall bygga på respekt för människans självbestämmande. - Socialtjänstlagen, 1 kap 1 § 3st (Sveriges rikets lag 2011)

Att tala om evidens i socialt arbete har idag blivit en naturlig del av den svenska socialtjänsten. Att bygga verksamheten på forskning och evidens har därmed blivit något att sträva efter. Utanför Sverige har frågan om evidensbaserad praktik länge varit aktuell. I Sverige blev startskottet en debattartikel den 6 oktober 1999 av Kerstin Wigzell, dåvarande generaldirektör för Socialstyrelsen, och Lars Pettersson, dåvarande överdirektör med ansvar för socialtjänstfrågor i DN Debatt. I artikeln hänvisade de till en undersökning som Socialstyrelsen gjort som framkom att hälften av alla socialchefer inte visste om insatserna som genomfördes ledde till någon nytta. Detta betydde, menade Pettersson och Wigzell (1999), dels att människor i svåra situationer utsattes för åtgärder som det inte fanns belägg för skulle göra nytta, dels att pengar lades på insatser som eventuellt inte var effektiva. För att komma till rätta med detta ansåg Pettersson och Wigzell (1999) att det behövdes en långsiktig satsning mot en kunskapsbaserad socialtjänst där den enskilde, och vad som gav denne nytta och glädje, skulle vara i fokus.

Målet med en evidensbaserad praktik är att de metoder som används ska vara till nytta för den enskilde, eller insatsen skall åtminstone aldrig medverka till att skada denne. Den etiska aspekten av att använda sig av evidensbaserade metoder hänvisas ofta till att den enskilde ska vara medveten om på vilka grunder ett beslut om insats tas och att socialsekreterarens val av insats inte är taget ur luften, eller hänvisad till så kallad ”tyst kunskap” (www.socialstyrelsen.se). Det läggs således en stor vikt vid att insatsens skall vara etiskt försvarbar gentemot den enskilde och att denne skall veta varför en viss insats väljs och inte en annan.

Den etiska aspekten av den evidensbaserade praktiken är mycket intressant och mina tankar fördes vidare till socialtjänstlagens portalparagraf § 1:1 där respekt för individens självbestämmande uttrycks som viktigt i socialtjänstens verksamheter. Däremot nämns sällan begreppet självbestämmande i samband med evidensbaserad praktik, alltså åt det håll som hela socialtjänsten idag strävar. De begrepp som används och påminner om självbestämmande är brukarperspektiv, brukarinflytande och brukarmedverkan. Hur etiskt försvarbart är det? På vilket sätt är det egentligen tänkt att brukarens självbestämmande ska ges plats i den evidensbaserade praktiken, och således i framtiden också kanske i socialtjänsten? Utefter vems kunskap och bestämmande ges brukaren ens möjlighet till självbestämmande och vems kunskap är det som räknas?

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att med utgångspunkt i ett kritiskt realistiskt perspektiv och genom ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt undersöka hur brukaren och brukarperspektivet framställs i tidningen Evidensbaserad Praktik.

Frågeställningar:

- Hur beskrivs brukaren och brukarperspektivet i tidningen Evidensbaserad Praktik?
- Vilka diskurser kring brukaren går att finna i materialet?
- Vilken vikt läggs vid brukarens kunskap?

1.2 Bakgrund och problemområde

1.2.1 Evidensbaserad praktik ur ett historiskt perspektiv

Den evidensbaserade praktikens plats i det sociala arbetet är inte något nytt. I mitten av 1800-talet utgick det sociala arbetet i USA från början ifrån kyrkliga samfund men utvecklades stegvis till att bli en disciplin inom samhälle och beteendevetenskap. 1956 bildades NAS, National Associations of Social Workers, en organisation med höga ambitioner om att applicera vetenskaplig forskning på det sociala arbetet (Thyer & Myers 2010).

Redan från början har utvecklandet av det sociala arbetet haft sin grund i positivismen. Dess metodologiska tillvägagångssätt ansågs göra det möjligt att studera mänskligt beteende på ett rationellt sätt och idag betraktas positivismen bidragit till utvecklandet av flera modeller för kunskapsinsamlande, varav en är evidensbaserad praktik (Thyer & Myers 2010).

I Sverige introducerades begreppet evidensbaserad praktik i slutet av 1990-talet. Regeringen gav Socialstyrelsen i uppdrag att se hur behovet av evidensbaserade metoder inom socialtjänsten skulle kunna tillgodoses (Bergmark & Lundström 2011). Satsning på en kunskapsbaserad socialtjänst har bland annat resulterat i Institutet för utveckling av Metoder i Socialt arbete som nu är en del av Socialstyrelsen (www.socialstyrelsen.se). Målet för verksamheten var att föra fram forskningsresultat till professionella socialarbetare, klienter och andra samt att systematiskt utvärdera och bedöma metodernas användbarhet och resultat inom det sociala arbetet, med andra ord skulle de evidensbasera metoder (Anttila, Tengvald, Soydan & Sundell 2010). Sedan dess har utvecklandet av evidensbaserad praktik koncentreras till Socialstyrelsen. Under tidigt 2000-tal började brukarperspektivet och den enskildes möjlighet till inflytande i den evidensbaserad praktik diskuteras allt mer (Bergmark & Lundström 2011).

1.2.2 Två modeller för uppbyggande av en evidensbaserad praktik

Bergmark och Lundström (2011) kan i en genomgång av litteratur om evidensbaserad praktik urskilja i huvudsak två modeller för uppbyggandet av en professionell evidensbaserad praktik. De beskriver att den första modellen utgår från socialarbetaren som en aktiv kunskapssökare och kunskapsanvändare med möjlighet att bedöma tillförlitligheten i studier och dessa studiers relevans i och för det egna arbetet. Thyer och Myers (2010) beskrivning av den evidensbaserade praktiken är likartad, de ser den evidensbaserade praktiken som en process som praktiker inom socialt arbete ska följa i sitt beslutsfattande. Forskning och kunskap ses som viktigt men socialarbetarens expertis, klientens önskemål, värderingar och livssituation och professionens etik ska alla ta lika stor del i beslutsfattandet.

Thyer och Myers (2010) anser att all kunskap är relevant för den evidensbaserade praktiken men att kunskapen kan rangordnas, det viktiga är att hitta den tillgängliga kunskap som är högst i rangordningen. Författarna betonar vikten av att socialarbetare själva efterforskar relevanta studier även om det inte är det enda viktiga. Kritiken mot ovanstående modell ligger huvudsakligen i att det krävs stor kompetens och mycket arbete för att kritiskt kunna granska de studier som utkommer och att detta inte är ett arbete som socialarbetare vanligtvis gör, varken i Sverige eller i andra delar av världen (Bergmark & Lundström 2011). Thyer och Myers (2010) menar däremot att socialarbetarens egna sökande efter kunskap är grundstenen för den evidensbaserade praktiken.

Den andra modellen Bergmark och Lundström (2011) har kunnat urskilja utgår från ett ovanifrån-perspektiv där riktlinjer och metoder ses som det mest betydelsefulla. Dessa riktlinjer utformas centralt med utgångspunkt i mer generella förhållningssätt i insatser och mot den enskilde. Kritiken mot denna modell består kritiken framförallt av att riktlinjer inte ger mycket utrymme för att anpassning till den enskilde eller till kontexten samt att riktlinjerna reducerar socialarbetare till utförare av färdigställda manualer (Bergmark & Lundström 2011).

I Sverige introducerades den evidensbaserade praktiken av och på en central nivå. Frågan om evidensbasering av det sociala arbetet har till största del drivits fram av centralt styrda verksamheter där kännetecknet för styrningen har varit och är anvisningar och riktlinjer. Detta skiljer sig från många andra länder där socialarbetare själva har velat stärka sin profession genom vetenskapligt prövning för att på så sätt få fram användbara metoder och även en större legitimitet för sitt yrke. Bergmark och Lundström (2011) menar att den centralt styrda pådrivningen av evidensbaserad praktik i Sverige har lett till att det till huvudsak är modellen med riktlinjer som används och framhålls i Sverige.

1.2.3 Evidensbaserad praktik, för eller emot?

Den evidensbaserade praktiken kommer ursprungligen från den evidensbaserade medicinen vilken används för att mäta effekterna av medicinska insatser. Diskussionerna har varit starka och det finns åsikter för och emot att evidensbaserad praktik utgår från evidensbaserad medicin. Det anses svårt att

använda sig av ett liknande tillvägagångssätt för evidensbaserad praktik. Kritiken handlar till stor del om att det anses svårt och näst intill omöjligt att kunna mäta en människas val, handlingar och motivation, viktiga faktorer i det sociala arbetet. Förespråkare av evidensbaserad praktik menar å sin sida att det finns andra faktorer förutom klienten som måste vägas in för att nå ett lyckat resultat och att dessa faktorer så långt det är möjligt ska kontrolleras och mätas för att försöka få fram en bild av insatsers användbarhet (Bohlin & Sager 2011). Därutöver finns det de som menar att evidensbaserad praktik överlag är fel väg att gå då det som kännetecknar det sociala arbetet just är osäkerhet, vaghet och tvivel och att det måste tas tillvara på, inte skjutas. (Parton 2000). Kvale och Brinkmann (2009:76) menar att ”metodkriterier utvecklade för evidens i biomedicinsk forskning generaliseras till samhällsvetenskapen och förvisar kvalitativ forskning till en underordnad position.”

Bergmark och Lundström (2011) tar upp ett problem de anser fått för lite plats i diskussionen kring evidensbaserad praktik; vilken typ av kunskap som ska räknas för att få vara en del av evidensbaserad praktik. De tror att frågan kommer ta en allt större plats i diskussionerna om evidensbaserad praktik i framtiden eftersom de organisationer och myndigheter som ska arbeta fram riktlinjer inte kommer vara lika framgångsrika med utarbetandet av effektiva metoder som många politiker och socialarbetare hoppas på. Att evidensbasera socialt arbete ser Bergmark och Lundström (2011) som viktigt men att detta måste kombineras med en öppen och kritisk diskussion om vilken kunskap som är möjlig att få och vilken som är relevant för det sociala arbetet. De vill ha en större medvetenhet kring vilken kunskap som anses vara relevant och varför den anses vara det. Med det ”ovan-ifrån” perspektiv som evidensbaserad praktik i Sverige består av riskerar annan kunskap missas. Kunskap som kan vara lika viktig för att kunna hjälpa människor på bästa sätt som forskningskunskap (Bergmark & Lundström 2011).

1.3 Avgränsningar

Fokus för uppsatsen är att se hur brukaren framställs i tidningen Evidensbaserad Praktik som ges ut av Socialstyrelsen och vilka diskurser kring brukaren som går att urskilja. Tidningen har i skrivande stund utgivits i fem nummer. Det innebär att en stor avgränsning redan är gjord i form av vilken empiri som kommer att studeras. Uppsatsen begränsas till att lyfta fram och belysa existerande diskurser. Diskurser går att hitta om många intressanta fenomen, brukarens förutsättningar påverkas till exempel av diskurser kring kön och klass men utrymmet för de perspektiven finns inte i denna uppsats. Studien avgränsas till diskursen eller diskurserna kring brukaren.

2. TIDIGARE FORSKNING

I detta avsnitt presenteras ett urval av den tidigare forskning som är relevant för studien, samt definitioner av viktiga begrepp. Att hitta tidigare forskning som tar upp brukarperspektiv i kombination med evidensbaserad praktik har till viss del varit svårt. En stor del av tidigare forskning om evidensbaserad praktik handlar om evidensens vara eller icke vara och framför allt hur den på bästa sätt ska utvecklas och implementeras i det sociala arbetet. Brukarperspektivet har nämnts i förbifarten, exempelvis i beskrivningar av vilka delar evidensbaserad praktik borde innehålla, vilket kan bero på att det inte läggs något större fokus på brukarperspektivet och hur detta rent praktiskt ska tas tillvara på i evidensbaserad praktik. Detta speglar exempelvis Astrups, Gynthers och Nowéns (2006) uppsats, en genomgång av den internationella litteraturen kring evidensbaserad praktik.

Av Socialstyrelsen och det tidigare Institutet för utveckling av Metoder i Socialt arbete, tas brukarperspektivet upp, bland annat i den rapport som presenteras nedan. Rapporten är relevant för denna uppsats då den lyfter fram brukarens medverkan inom det sociala arbetets forskning, utbildning och praktik.

Efter en utvidgad sökning påträffades en studie om brukarens roll i demokrati och utvärdering av offentlig verksamhet. Studien kopplar samman brukaren, brukarens inflytande och brukarens kunskap. Efter ytterligare utvidgning av sökområdet hittades en vetenskaplig artikel som lyfter fram användningen av begreppet kultur inom det sociala arbetet och vad det innebär att begreppet används utan någon reflektion av dess innebörd. Jag menar att artikeln går att koppla till de diskurser som är aktuella kring brukaren och hur de används. Tillsammans ringar den utvalda forskningen in det forskningsläge vari denna uppsats ämnar hamna.

2.1 Integration mellan forskning, utbildning och praktik ur ett brukarperspektiv

Som ett led i Socialstyrelsens utvecklingsprogram tillsattes 2003 en arbetsgrupp för brukarutvärdering med uppdrag att klarlägga vad brukarperspektivet kan innebära i utbildning, forskning och praktik. 2005 kom deras resultat rapporten ”Integration mellan forskning, utbildning och praktik ur ett brukarperspektiv” (Socialstyrelsen 2005).

I rapporten definierades begreppet brukarperspektiv med att perspektivet ”bara kan ses och uttryckas av brukarna själva” (Socialstyrelsen 2005, sid.7) och att medverkan eller inflytande i verksamheterna är ett villkor. I rapporten framkommer att användningen av begreppet brukarperspektiv inte tvunget behöver innebära att brukaren har en direktmedverkan, utan begreppet används även vid sammanhang eller insatser som någon annan än brukaren angivit vara bra för brukaren. Begreppet brukarperspektiv används ofta i de studerade verksamheterna men det finns stora brister i det praktiska brukarinflytandet. Brukarperspektiv förekommer lite i det dagliga arbetet inom socialtjänsten och i forskningen (Socialstyrelsen 2005).

I rapporten urskiljs vissa viktiga kriterier för brukarmedverkan. Brukarens behov och resultatet av insatserna ska vara i fokus, brukaren ska ha faktiska möjligheter till medverkan och inflytande. Enligt rapporten innebär det att brukarens kunskaper måste ses som viktiga och att verksamheten ska ta tillvara på och använda dessa. Meningsskiljaktigheter kan uppstå vid brukarmedverkan och då behövs det en större öppenhet och dialog för att medvetandegöra dessa svårigheter. Det är viktigt att uppmärksamma den ojämna maktfördelningen som finns mellan brukare och verksamhet (Socialstyrelsen 2005).

Slutsatserna i rapporten är att det behövs en långsiktig satsning på utvecklingen av brukarperspektivet, där svårigheter, möjligheter, metoder och insatser måste diskuteras. Specifikt lyfts betydelsen av att nå svårt utsatta grupper fram, då många av dessa antingen saknar företrädare eller kontakt med företrädare. Det sociala arbetets profession måste förstärkas med en tydligare kunskapsbas för att underlätta för mottagligheten hos professionella för brukarmedverkan och brukarinflytande. Det måste vid start av olika satsningar finnas ett fokus på brukarperspektivet. På en nationell nivå behövs det satsas resurser på att förstärka brukarperspektivet inom socialtjänsten för att ge en långsiktig utveckling. Kunskapen om brukarmedverkan och inflytande måste tas tillvara på ett bättre sätt än vad som tidigare skett (Socialstyrelsen 2005).

2.2 Innebörden av begreppet kultur

I en studie av Yoosun Park (2005) redogör han för hur olika termer som anses mer objektiva kan ersätta andra termer som har en negativ innebörd. Han använder sig i studien av begreppet kultur och hur det används i socialt arbete. Park (2005) menar att det inte finns någon klar definition av vad begreppet kultur innebär, hur det tolkas eller förstås, vilket enligt honom beror på att det inte finns någon diskussion kring begreppet kultur. Kultur ses som något som finns, en "sanning" som tas för given. Svårigheten med begreppet ligger inte vad det anses innebära utan hur kulturen ska kunna mätas på bästa sätt.

Park (2005) argumenterar för att begreppet kultur till stor del har ersatt begreppen ras och etnicitet för tillskrivandet av skillnader mellan grupper. Med hänvisning till begreppet kultur som något objektivt ges olika insatser legitimitet, trots att begreppet kultur egentligen fortfarande handlar om åtskillnad mellan vi och dem. Park (2005) menar att insatser i socialt arbete som görs i kulturens namn borde ses som omedvetna och icke reflekterande försök att dölja reproducerande av hegemoniska diskurser, vilket innebär att minoriteter är de med kultur medan majoriteten är de som är utan, en icke-kultur. Det har således blivit legitimt att använda kultur som en orsak till att en viss insats sätts in, kultur ses som objektiv trots att det med begreppet medföljer förutfattade meningar eller fördomar av vad de med en kultur är, har eller behöver (Park 2005). Park menar att det för att komma ifrån den oreflekterade användningen begreppet kultur behöver komma till stånd en diskussion om den diskurs som finns kring begreppet, en diskussion

som idag inte existerar. Om detta hjälper anser han svårt att svara på men menar att någonstans måste man börja (Park 2005).

2.3 Demokrati och brukarutvärdering

I Dahlberg och Vedung (2001) diskuteras brukarhänsyn, brukarmedverkan och brukarinflytande i förhållande till utvärdering och demokrati. Dahlberg och Vedung (2001) beskriver idealet av den representativa demokratin som att folket väljer företrädare till riksdag och regering där makten verkställs. En förvaltning ska sedan utföra besluten som regering och riksdag tar. I detta sammanhang ses brukaren som en av många intressenter vilka alla har rätt till visst inflytande över de offentliga verksamheterna. Dahlberg och Vedung (2001) menar att brukaren, som är den som använder sig av verksamheten, borde få mer utrymme till inflytande.

Författarna anger sex skäl till att offentlig verksamhet borde vara (mer) brukarinriktade. Det första skälet kallar de medborgaruppfostrande vilket innebär att om brukaren ges möjlighet till delaktighet kommer denne bli en bra medborgare. Att brukaren genom att bli lyssnad till och att denne genom sin delaktighet uppnår en viss egen tillfredsställelse och glädje anges som det andra skälet. Det tredje utgår från att brukarinvolvering i en verksamhet kan öka legitimiteten hos verksamheten. Det innebär även en viss ansvarsbefrielse då det går att hävda att verksamheten bara följt brukarens begäran. Den fjärde anledningen är att det genom att lyssna på brukaren går det att effektivisera verksamheten eftersom det går att få en uppfattning från brukarna om vad som behöver prioriteras. Det leder enligt Dahlberg och Vedung (2001) till ökad måluppfyllelse. Ytterligare ett skäl för ökad brukarmedverkan i organisationer är att det ger en maktutjämning mellan brukare och verksamhet om brukaren får mer inflytande och lättare att komma till tals. Det sista argumentet utgår från att brukaren är en förutsättning för att verksamheten överhuvudtaget ska existera, verksamheten är till för brukaren och borde därav ta tillvara på brukarens kunskaper mer (Dahlberg & Vedung 2001). Dahlberg och Vedung (2001) anser slutligen att brukarutvärderingar är bra för den offentliga verksamheten och att den kunskap som brukaren kan bidra med borde ges en större plats i det sociala arbetet.

3 TEORI

I detta kapitel kommer den teoretiska utgångspunkten för uppsatsen framställas. En beskrivning av vad den kritiska realismen kan bidra med gällande evidensbaserad praktik kommer även att ges. I kapitlet kommer viktiga begrepp förklaras och tolkas på det sätt som de kommer användas i uppsatsen.

3.1 Kritisk realism

Utgångspunkten för uppsatsen är kritisk realism. Blom och Morén (2009) beskriver den kritiska realismen som ett teoretiskt perspektiv vilket kan förklara varför ett visst resultat uppstår genom att fokusera på kontext, innehåll och olika mekanismer. Perspektivet utgår från en både-och-inställning som innebär att verkligheten finns oberoende av våra uppfattningar om den men den går samtidigt inte att direkt avbilda. Danermark, Ekström, Jakobsen och Karlsson (2003) uttrycker det som att hur vi talar om och teoretiserar runt något är inte en korrekt avspiegling av världen då världen existerar oberoende av våra avspieglingar och teorier. Enligt den kritiska realismen är vår värld, eller den bild av världen vi återger, konstruerad av oss och vi skapar teorier om hur denna värld fungerar. Även om det enligt kritisk realism inte finns någon kunskap som är en korrekt avbild finns det teorier om världen som är mer eller mindre oriktiga. De idag accepterade sanningarna och teorierna ska bara ses som den i nuläget bästa sanningen, den kan snabbt visa sig vara fel (Blom & Morén 2006; Danermark et al. 2003).

Blom och Morén (2009) menar att den kritiska realismen flyttar fokuspunkten från det observerbara till så kallade generativa mekanismer, eller skapande och frambringande mekanismer. Dessa generativa mekanismer existerar även om vi inte ser dem, talar om dem eller lägger märke till dem. Mekanismerna ger inte alltid någon effekt i det som vi kan observera. Detta kan exempelvis bero på att två eller flera mekanismer kan motverka varandra eller att mekanismerna enbart blir synliga i vissa specifika kontexter och under speciella omständigheter. Blom och Morén (2006) menar att de generativa mekanismerna kan ses som potentiella krafter som *kan* aktiveras, det är inte alltid de gör det.

Inom den kritiska realismen delas världen in i tre olika domäner eller verklighetsskikt; den empiriska, den faktiska och den verkliga. I dessa olika domäner sker och placeras olika händelser in. Nedan följer beskrivning av de olika domänerna utifrån Blom & Morén (2009) och Danermark et al. (2003).

- Den empiriska domänen består av det som vi lägger märke till och kan få erfarenhet om, antingen med hjälp av våra sinnen eller med olika instrument.
- I den faktiska domänen sker händelser vara sig vi vet om att de sker eller inte, händelserna är följaktligen oberoende vår vetenskap om dem.

- Den verkliga domänen består av generativa mekanismer som producerar händelser som vi kan se. Vi kan inte se mekanismerna direkt. Men genom att observera resultatet av mekanismerna går det enligt den kritiska realismen se att mekanismerna som ligger bakom en händelse eller ett resultat finns, eftersom resultatet är verkligt.

Generativa mekanismer befinner sig alltid i den verkliga domänen. Det är inte alltid som de framkallar ett resultat men *benägenheten* att framkalla ett resultat finns alltid där. På grund av detta går det enligt Danermark et al (2003) att säga att objekt och personer har benägenhet att agera vare sig de gör det eller inte. Danermark et al. (2003) exemplifierar detta med att människor har en benägenhet att handla på ett visst sätt, men det är inte alltid som de gör det och människor utför inte heller handlingar på samma sätt varje gång. De kontextuella villkoren kan skilja sig åt och de kan göra att man agerar på ett annat sätt eller inte alls. Mekanismerna, orsaken till ett agerande, utlöses således inte alltid och de producerar inte heller samma effekter varje gång de utlöses.

Den kritiska realismen ser människor som handlande objekt med syften till sina handlingar. Det faktum *att* man agerar ska därför ses som en orsak *till* att man agerar, människan vill att handlingen ska leda till något (Danermark et al. 2003). Danermark et al. (2003) menar vidare, med utgångspunkt i kritisk realism, att människors handlingar aldrig är förutbestämda, enbart påverkade, av strukturer och normer. Människors handlingar är däremot en förutsättning för att sociala strukturer ska existera. Danermark et al. (2003) tar arbetsmarknaden som exempel, att gå till arbetet är en handling som både upprätthåller strukturen och är en effekt av strukturen. Att gå till arbetet bidrar till att upprätthålla den sociala strukturen av att ”alla ska arbeta”, samtidigt som den sociala strukturen, att alla ska arbeta, gör att vi går till arbetet. Det ser ut som ett cirkelförhållande mellan att gå till arbetet och de sociala strukturerna. Det krävs då en analys som ser annat än det som går att observera för att kunna urskilja varför det ser ut som det gör (Danermark et al. 2003).

Den kritiska realismen utgår vidare från att vetenskap består av två dimensioner, en intransitiv och en transitiv dimension. I den intransitiva dimensionen finns verkligheten som den är, oberoende hur vi uppfattar den. Den transitiva dimensionen finns det vi anser oss veta om verkligheten, kunskap som är socialt påverkad. Det finns transitiva objekt som knyter samman verklighet och vetenskap (Blom & Moren 2009; Danermark et al. 2003). Danermark et al. (2003) skriver att dessa transitiva objekt, exempelvis teorier, är socialt producerade och påverkade av olika osynliga faktorer och strukturer, det som den kritiska realismen kallar generativa mekanismer. Det betyder att vetenskapen produceras genom de generativa mekanismerna, så som exempelvis kulturella och sociala villkor.

3.1.1 Kritisk realism och evidensbaserad praktik

Björn Blom och Stefan Morén (2009) förespråkar kritisk realism som en viktig ingångspunkt gällande evidensbaserad praktik eftersom detta perspektiv fokuserar

på varför vissa resultat nås och vilka mekanismer, exempelvis vilka kontextuella villkor, som är nödvändiga för att resultatet ska uppnås. De menar att detta skiljer sig från den positivistiska traditionen då den fokuserar på den kunskap som vi kan uppfatta direkt, inte på bakomliggande orsaker och mekanismer.

För att uppnå kunskap som används i utvecklandet av den evidensbaserade praktiken används bland annat randomiserade kontrollerade studier (RCT). Blom och Morén (2009) upplever att förespråkare av evidensbaserad praktik ser RCT som det ultimata sättet för utveckling av verksamheter och för att undersöka effektiviteten i olika insatser. De menar att de statistiska analyserna, till exempel RCT, är en del i förklaringen till hur och varför vissa resultat uppnåtts men att det behövs djupare förklaringarna om på vilket sätt metoder ger vissa resultat. I evidensbaserad praktik är det tänkt att hitta generella metoder och insatser som kan appliceras på och fungerar för individen och de anser att det då är nödvändigt att söka efter de individuella och kontextuella olikheter som kan finnas under insatserna (Blom & Morén 2006)

Vidare menar Blom & Morén (2009) att vi behöver se förbi det som kan iakttas direkt med våra sinnen och istället fokusera på det som ligger under ytan. De anser alltså att det behövs mer fokus på det ”stängda rummet”, som enligt den kritiska realismen är den verkliga domänen. En insats är inte det som *ger* ett resultat, utan det blir ett resultat på grund av de förutsättningar och möjligheter för handlingar som insatsen kan skapa (Blom & Morén 2009). De utpekar här vikten av att ha med brukaren i arbetet med evidensbaserad praktik. Det är från brukarna som man får kunskap om vilka villkor som funnits och varit verksamma under insatsen, villkor som kritisk realism kallar generativa mekanismer.

Till de generativa mekanismer tas ingen hänsyn inom det positivistiska och medicinska perspektivet som till stor del den evidensbaserade praktiken grundar sig i. Utifrån den kritiska realismen blir då möjligheterna att få kunskap reducerade till endast det observerbara (Lundström & Sunesson 2006; Bergmark & Lundström 2006b; Rosen 2006). Detta gör att insatser som inte leder till ett empirisk observerbart resultat kan skrotas utan att vikt läggs vid att det kan ha funnits mekanismer som motverkat varandra eller att omständigheterna kring insatsen har gjort att mekanismerna inte aktiverats och då inte gett ett synligt resultat (Blom & Morén 2009).

Danermark et al. (2003) menar att frågan inte handlar *om* det ska bedrivas ett evidensbaserat arbete eller inte utan *hur* man vetenskapligt hittar de bästa metoderna och insatserna. Blom och Morén (2009) anser att hänseenden måste tas inte bara till insatsen i sig utan till de som är inblandade, kontexten i vilken insatsen ska utföras och de omkringliggande samhällsliga villkoren. Detta för att hitta vilka mekanismer som gör att innehållet i en insats ger ett visst resultat i en viss kontext.

3.2 Kritisk diskursanalys

Winther Jørgensen och Philips (2000) menar att den teoretiska ingången i en diskursanalys är den postmoderna. Detta håller dock vissa kritiska realister inte med om utan de menar att det kritiskt realistiska perspektivet går bra ihop med den kritiska diskursanalysen (Fairclough, Jessop & Sayer 2004). Den kritiska

diskursanalysen ser till skillnad från diskursanalys diskurser som konstituerande och konstituerad (Winther Jørgensen & Philips 2000). Att använda sig av en kritisk diskursanalys tillsammans med ett kritiskt realistiskt perspektiv anses kunna lyfta diskursanalysen genom att fokusera på meningsskapande och de mekanismer som genererar att vi ser en mening i diskurser (Fairclough et al. 2004).

Fairclough (1995:7) menar att en analys av diskurser är en undersökning av hur texter fungerar i en samhällelig kontext. Fairclough et al. (2004) menar att språket, bland annat i form av text, både skapar och upprätthåller diskurser och sociala strukturer. Det är viktigt att visa hur texten upprätthåller de sociala strukturerna men också hur de sociala strukturerna begränsar meningsskapandet i texten. Begränsningen sker genom att de existerande sociala strukturerna påverkar vad som skrivs. Text består följaktligen av olika diskurser som *reproducerar* meningsskapande samtidigt som diskurserna *begränsar* meningsskapandet på grund av de sociala strukturer och normer som diskursen innefattar. Diskurser anses alltså reproducera och förändra kunskap samtidigt som diskursen formas av sociala strukturer (Winther Jørgensen & Philips 2000, Fairclough et al. 2004).

Flera olika diskurser kan röra sig på och kring samma fenomen. Diskurserna kring fenomenet förhåller sig till varandra på ett eller annat sätt, vilket kallas diskursordning. Mellan diskurserna kan det finnas en över-och underordning. De överordnade kan vara mer accepterade i samhället eller så kan diskurserna ses som så självklara att de inte ifrågasätts eller läggs märke till. Den kritiska diskursanalysen intresserar sig för hur och varför vissa uppgifter blir allmänt accepterade medan andra inte blir det (Winther Jørgensen & Philips 2000). Den kritiska realismen menar att det i större, mer övergripande diskurser kan existera motstridiga mindre diskurser. Att de motstridiga diskurserna accepteras eller inte läggs märke till beror på att fokus istället hamnar på den större diskursen. Det gör att de motstridiga diskurserna inte upptäcks utan en djupare analys (Fairclough et al. (2004). Jones (2004) menar att en kritisk diskursanalys är en metod för att finna och förstå vad som möjliggör eller förhindrar förändring. Den kritisk diskursanalys och den kritiska realismen kan användas tillsammans för att medvetandegöra strukturer, hegemonier, maktrelationer och diskursordningar, som diskurser införlivar och reproducerar (Jones 2004).

3.3 Begreppsdefinitioner

3.3.1 Brukare

Dahlberg och Vedung (2001) definierar brukare som en mottagare av en tilldelad service eller tjänst som brukaren kan påverka med inte avsluta. De menar att begreppet brukare skiljer sig från begreppet klient då begreppet klient har benägenhet att användas på individer som har haft ett längre hjälpbehov och som befinner sig i ett underläge då individen exempelvis inte har möjlighet att hjälpa sig själv till en försörjning utan är beroende utav en offentlig hjälp (Dahlberg och Vedung 2001).

3.3.2 Brukarperspektiv

I ”Integration mellan forskning, utbildning och praktik ur ett brukarperspektiv” (Socialstyrelsen 2005) definierades begreppet brukarperspektiv med att det enbart är brukarna själva som kan se och uttrycka innebörden av ett brukarperspektiv.

3.3.3 Diskurs

Begreppet diskurs brukar beskrivas som det sätt vi talar om, förstår och erfar världen. Många menar att språket är uppdelat i mönster eller fack vilka vi följer när vi agerar inom olika delar av samhället. Den diskurs som finns inom sjukvården skiljer sig till exempel från diskursen inom socialtjänsten, där samma begrepp och händelser kan tillskrivas olika innebörd då referensramar, handlingsutrymme och världsbilder kan skilja sig från varandra (Winther Jørgensen & Philips 2000).

Inom den kritiska diskursanalysen är begreppet diskurs ofta kopplat till makt, då makt kan utövas genom att ett visst språk och en viss diskurs ses som överordnad en annan (Payne 2005). Ett annat ord för en dominerande diskurs är hegemoni vars betydelse brukar beskrivas som att något eller någon innehar en överordnad makt, en ledarställning, gentemot något annat (www.ne.se).

3.3.4 Evidensbaserad praktik

Socialstyrelsen definierar evidensbaserad praktik som socialarbetarens förmåga att väga samman den bästa tillgängliga forskning, brukarens erfarenheter och önskemål samt den egna expertisen (www.socialstyrelsen.se2).

En evidensbaserad praktik ska enligt Socialstyrelsen innehålla fyra faktorer (www.socialstyrelsen.se1).

- Den bästa vetenskapliga kunskapen om insatsers effekter
- Brukarens erfarenheter och förväntningar
- Den lokala situationen och omständigheter
- Den professionelles expertis

Socialstyrelsen skriver att den bästa tillgängliga forskningen ska, för att vara tillförlitlig, grunda sig i studier av insatser som har getts till två eller fler grupper. Grupperna ska jämföras före och efter insatsen. Med standardiserade bedömningsinstrument som grund skall den professionelle hämta, värdera och integrera information och vetenskaplig kunskap så att de passar brukarens problem. Den professionella ska värdera insatsernas relevans för situationen och ska sammanställa denna information med brukarens önskemål samt den professionelles egen erfarenhet. Den enskilde är den med störst kunskap om sina svårigheter och måste därför vara med genom hela processen av utredning och fattande av beslut (www.socialstyrelsen.se2).

Ovanstående beskrivning av den evidensbaserade praktikens innehåll kan kopplas samman med Bergmarks och Lundströms (2011) modellen om hur uppbyggandet

av en evidensbaserad praktik kan gå till, vari fokus ligger på socialarbetaren som kunskapssökare och bedömare av relevansen för insatsen. De menar att denna modell för evidensbaserad praktik dock har hamnat i skymundan till fördel för den andra modellen som utgår från centralt utarbetade metoder och riktlinjer, som exempelvis kommer från Socialstyrelsen, snarare än den professionelles erfarenheter.

Thyer och Myers (2010) menar att all kunskap är relevant i den evidensbaserade praktiken, men att de olika kunskaperna och kunskapskällorna går att rangordna. Olika kunskaper är exempelvis socialsekreterarens erfarenhet, brukarens egen kunskap eller vetenskapligt beprövade metoder. Socialstyrelsen skriver att det inte räcker att den professionelle hänvisar till annan kunskap, så som erfarenhet eller obevisade teorier, utan beslutet ska grunda sig i vetenskaplig forskning och kunskap (www.socialstyrelsen.se).

Thyer och Myers (2010) modell för evidensbaserad praktik innebär att evidensbaserad praktik inte är förutbestämda metoder utan en process som ger redskap för att finna den bästa insatsen för brukaren. Under denna process ska hänsyn tas till brukarens vilja, värderingar och förhoppningar, den professionelles kunskaper, det sociala arbetets etiska förhållningssätt, målet att göra gott och den i dagsläget bästa kunskapen. Ingen av de ovanstående hänsynstagens ska överväga den andra.

Bergmark och Lundström (2011) beskriver evidensbaserad praktik som det mest använda begreppet för att visa kravet för vetenskaplig prövning av metoder och interventioner för professionella praktiker. Begreppet innebär enligt dem en framtidsinriktning samt ett fokus på allmänna och generaliserbara insatser snarare än konkreta handlingar och situationer (Bergmark och Lundström 2006a).

Bergmark och Lundström (2011) har vidare undersökt begreppets användning sedan det infördes i Sverige och har sett att termen har en rad olika definitioner. De anser att det största problemet med de olika definitionerna av evidensbaserad praktik är att det enbart är ett fåtal som diskuterar olikheterna i tolkningen av begreppet. De ser det även som problematiskt att myndigheter och dylika inte ger ut riktlinjer och rekommendationer utan att närmar precisera vilken tolkning av evidensbaserad praktik som de använder sig av.

Hädanefter i uppsatsen kommer förkortningen EBP används när det syftas på evidensbaserad praktik. När tidningen Evidensbaserad Praktik omnämns skrivs det ut antingen som tidningen Evidensbaserad Praktik eller tidningen.

4 METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

4.1 Etiska övervägande

De etiska övervägandena inför utförandet av en studie är viktigt. Vetenskapsrådet framhåller fyra etiska krav som grundläggande för att skydda individen i forskningen. Dessa är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (www.vr.se). Empirin för denna uppsats består av fem utgivna exemplar av en offentlig tidning som går att finna genom en sökning på Socialstyrelsens hemsida (www.socialstyrelsen.se). Det innebär att jag inte behöver ta hänsyn till de etiska kraven i förhållande till fysiska intervjupersoner. Fokus för uppsatsen är den användning av diskurser som sker i tidningen och jag ämnar således inte studera vare sig enskilda intervjupersoner, klienter eller skribenter. Skribenter och medverkande i tidningen har redan synliggjorts för allmänheten och de klienter och brukare som diskuteras i artiklarna är sedan tidigare anonymiserade. Hänsyn har dock tagits till det faktum att tidningen är offentlig. Hänvisningar kommer inte ske till författarna av artiklarna utan till tidningens utgivningsnummer och sidnummer för att inte enskilda personer ska pekats ut i uppsatsen. Att tidningen är offentlig innebär trots allt att det kommer gå att finna de personer som skrivit och medverkat i tidningarna vilket jag är medveten om. Men då jag strävar efter transparens i studien är det nödvändigt att hänvisa till varifrån de utvalda citaten kommer.

En etisk aspekt vid genomförandet av en diskursanalys är den egna förförståelsen då den påverkar vilka diskurser som väljs. (Winther Jørgensen & Philips 2000). Det är därför viktigt att reflektera över vilken ingångspunkt jag har och hur tidigare erfarenheter kan påverka studiens resultat. Det är svårt att hävda en objektivitet i förhållande till en diskursanalytisk studie och det blir då istället väsentligt att uppnå en transparens i tillvägagångssättet för att ge läsaren redskapen att bilda sin egen uppfattning. Detta görs bland annat genom att vara tydligt i redovisningen förförståelsen, vilka val som gjorts och vilken påverkan det kan få på resultatet.

4.2 Förförståelse

Att redovisa sin förförståelse är viktigt i all forskning men extra viktigt när det gäller studier kring diskurser. Vår förförståelse påverkar vilka diskurser som vi väljer ut att analysera, vilket gör det viktigt att reflektera över hur den egna förförståelsen ser ut och vilken påverkan den kan ha på resultatet (Faircloughs, Et al. 2004). Min ingångspunkt i denna uppsats är att brukarens delaktighet i EBP:n inte är riktigt är vad den framställs vara. Jag har en föreställning om att brukarens delaktighet är begränsad och detta kommer således påverka de diskurser som jag finner. Jag betraktar min kunskap om brukaren och EBP som tämligen liten. Mina erfarenheter från samhället och från socionomutbildningen är framförallt en inställning om att brukarens delaktighet är betydelsefull, vilket också kan påverka valet av diskurser. För att försöka begränsa min förförståelse och tidigare

erfarenhetens inflytande över de resultat jag finner kommer jag hela tiden ha förståelsen i åtanke och reflektera över denna under arbetes gång.

4.3 Val av metod

Denna uppsats är en textanalys med en kvalitativ ansats. Danermark et al. (2003) menar att det centrala gällande metodvalet är att det alltid måste övervägas i förhållande till det studerade objektet och undersökningens syfte. Då det är en genomgång av textmaterial jag ämnar genomföra har metodvalet fallit på kritisk diskursanalys som används för att eftersöka och undersöka olika diskurser. Jag vill lyfta fram de diskurser jag finner och hoppas belysa dessa utifrån varför de kan finnas i materialet. Den kritiska diskursanalysen har beskrivits i kapitel 3.2. I kapitel 4.3.1 följer en beskrivning av den kritiska diskursanalysen som metod.

Den teoretiska utgångspunkten för uppsatsen är kritisk realism, då perspektivet ser till bakomliggande faktorer om varför saker sker i världen. Den kritiska realismen utgår från att verkligheter existerar oberoende av oss men att denna verklighet inte direkt går att avspegla. De teorier vi har av verkligheten är socialt konstruerade. Det finns således en sanning, men den går inte att nå fram till utan de teorier vi skapar om denna verklighet är endast mer eller mindre riktiga avbildningar (Danermark et al. 2003). De teorier som idag är accepterade ska därav ses som de i nuläget bästa avbildningarna av verkligheten (Blom & Morén 2006; Danermark et al. 2003).

4.3.1 Kritisk diskursanalys som metod

Jones (2004) menar att en kritisk diskursanalys är en metod för att finna och förstå vad i det studerade som möjliggör eller förhindrar förändring. Den kritiska diskursanalysen intresserar sig således för hur och varför vissa uppgifter blir vitt accepterade medan andra inte blir det (Winther Jørgensen & Philips 2000). Den kritiska diskursanalysen innebär att medvetengöra strukturer, hegemonier, maktrelationer och diskursordningar vilka språket och diskurser införlivar och reproducerar (Jones 2004). Med diskursordning menas den över-och underordning mellan diskurserna där de överordnade främjas framför andra diskurser (Winther Jørgensen & Philips 2000).

Faircloughs kritiska diskursanalys menas av Winther Jørgensen och Philips (2000) vara den mest utvecklade formen av kritisk diskursanalys. Tillsammans med Jones (2004) hänvisar de till Fairclough modell för kritisk diskursanalys. De beskriver att modellen utgår från tre dimensioner i texten, utgångspunkten är att varje användning av språket innehåller dessa tre dimensioner;

- text
- diskursiv praktik
- social praktik

I textdimensionen är det textens egenskaper som ligger i fokus, granskningen av tillämpningen av ord, meningsuppbyggnad och dylikt visar på hur författarna använder sig av språket i texten för att skapa och upprätthålla vissa diskurser, exempelvis genom att välja ett visst ord framför ett annat. Den diskursiva praktiken syftar å sin sida på att eftersöka vilka diskurser texten bygger på, hur diskurser används och hur konsumenten av texter använder diskurser för att tolka texten. Den sociala praktikens roll i den kritiska diskursanalysen är att se om upprätthållandet och skapandet av diskurser ger verkningar även utanför texten, om diskursordningen ändras eller om samhället i övrigt påverkas av diskursen. (Winther Jørgensen & Philips 2000; Jones 2004)

4.4 Tillvägagångssätt

4.4.1 Val av empiri

I ett tidigt skede var tanken att uppsatsen skulle utgå från brukarperspektivet i den evidensbaserade praktiken. Från början var meningen att undersöka brukarperspektivets förekomst i rapporter om evidensbaserad praktik utgivet av Socialstyrelsen. Jag använde mig av sökmotorn på socialstyrelsens hemsida och sökordet evidensbaserad praktik. Jag insåg att jag var tvungen att begränsa mig då sökresultatet i form av rapporter var allt för stort. Istället tittade jag närmare på vilka de andra resultaten var. Vid sökningen kom bland annat tidningen Evidensbaserad Praktik upp som nummer sex, nio och tio i resultatlistan (www.socialstyrelsen.se). Socialstyrelsen började 2010 ge ut tidningen fyra gånger per år (Evidensbaserad Praktik 2010:1). Tidningen är ett av de medier Socialstyrelsen använder sig av för att ge ut och lyfta fram nyheter, reportage och metoder om evidensbaserad praktik till professionella inom socialtjänsten (www.socialstyrelsen.se) Jag fann den intressant och lämplig för den studie jag ville genomföra. Syftet med uppsatsen fick då förskjutas något. Istället för att se brukaren och dennes delaktighet i EPB:n som varit avsikten i början, blev syftet att se hur brukaren framställs i tidningen Evidensbaserad Praktik.

Jag har valt att i resultat och analys hänvisa till tidningen Evidensbaserad Praktik genom årtal, tidningsnummer och sidnummer, exempelvis 2011:1, sid.3. Enligt hänvisningssystemet Harvard som i övrigt används i denna uppsats är detta inte ett korrekt sätt att hänvisa. Jag har trots det valt att hänvisa till tidningen Evidensbaserad Praktik på det sättet då uppsatsen inte undersöker enskilda artiklar eller skribenter utan tidningen i helhet. Att hänvisa till enskilda artiklar skulle dessutom peka ut artikelförfattaren, vilket jag har diskuterat under kapitlet 4.1, etiska överväganden.

4.4.2 Resultat och analysgenomförande

När valet av empiri fastställdes inledde jag med att läsa igenom materialet flera gånger. Jag bestämde mig för att analysera materialet med en kritisk diskursanalys. Vid den första genomläsningen försökte jag få en bild av vilka diskurser kring brukaren som framträdde. När jag urskilt tre teman som var kopplade till uppsatsen syfte och frågeställningar, läste jag åter igenom materialet.

Denna gång sökte jag efter termer och begrepp som nämndes i samband med utvalda teman för att använda dessa i den kritiska diskursanalysen. Jag försökte välja ut återkommande begrepp för att på så sätt undersöka upprepade diskurser. Utifrån begreppen framträdde olika diskurser som jag sedan kopplar till de teoretiska ingångarna samt den tidigare forskningen. Jag vill visa på de diskurser jag hittade och belysa dem genom analysen. I samband med presentationen av materialet har jag även valt ut vissa citat som exemplifierar de diskurser jag funnit.

I presentationen av resultat och analys, har jag under det första temat; vem är brukaren, valt att inleda med en uppdelning i olika brukargrupper för att sedan avsluta temat med en sammanfattande analys. Det behövdes ett stort utrymme för att kunna utskilja hur brukaren framställs. För att göra resultaten överskådligt har jag valt att göra denna indelning.

4.5 Reliabilitet, validitet, generaliserbarhet

Syftet med uppsatsen är lyfta fram de diskurser kring brukaren som hittats i materialet. Jag vill visa på de diskurser jag finner och försöka använda mig av analysen för att belysa varför de finns där snarare än att förklara dem. Utifrån det finns det en liten möjlighet till att finna ett generaliserbart resultat, vilket inte heller är avsikten.

Validiteten inom kvantitativ forskning syftar på om studien undersöker vad den påstås undersöka (Kvale & Brinkmann 2009). Ett sätt att undersöka validiteten i en diskursanalys är enligt Winther Jørgensen och Philips (2000) att se på det sammanhanget som resultatet kan placeras i. Avviker resultat från övriga antaganden i sammanhanget minskar chansen att andra kommer se resultatet som trovärdigt. Validiteten kan följaktligen kopplas till det bifall resultatet uppnår.

Reliabiliteten i en studie innebär att forskningsresultatet ska kunna reproduceras i en annan studie, gjord vid senare tillfälle och av en annan forskare (Kvale & Brinkmann 2009). Sökandet efter diskurser genom en diskursiv analys kan således vara problematiskt i förhållande till reliabilitet då den egna personen i mångt och mycket påverkar valen av diskurser. Som jag nämnt tidigare blir redovisningen av den egna förståelsen och tillvägagångssättet således viktigt för att studien eventuellt ska kunna upprepas och reliabiliteten öka.

5 RESULTAT OCH ANALYS

Resultat och analys kommer att presenteras utifrån tre teman som valts ut ur empirin.

- Vem är brukaren?
- Brukaren som kunskapsproducent?
- Var är självbestämmandet?

Varje tema innefattar en presentation av det resultat som hittats samt en analys utifrån de teoretiska ingångarna och den tidigare forskningen.

5.1 Vem är brukare?

I tidningen Evidensbaserad Praktik återkommer begreppet brukare ofta och framförallt tre grupper av brukare som beskrivs går att urskilja; *kvinnor*, *äldre*, och *hemlösa*. Dessa är inte de enda brukargrupper som nämns men de har valts ut då de används mest frekvent i tidningen. Dessa grupper är på inget sätt homogena men gruppindelningarna används i tidningen Evidensbaserad Praktik och inom olika delar av det sociala arbetet för att visa åt vem den offentliga servicen är riktad. Därav kommer resultat och analys till en början utgå från dessa brukargrupper för att sedan avslutas i en sammanfattande analys.

5.1.1 Kvinnan

Socialtjänsten skall utreda kvinnans hela livssituation och försöka bedöma vilka konsekvenser som det våld hon utsätts för leder till... (2011:2, sid. 3)

I samhället finns en föreställning om att de får skylla sig själva 'för om de inte missbrukade så skulle de heller inte utsättas för våld'. (2011:1, sid. 7)

Om kvinnan inte är nöjd med insatsen kan hon vända sig till Socialstyrelsen. (2010:1, sid. 3)

Beskrivningarna av den kvinnliga brukaren eller klienten består till största del av kvinnan som den våldsutsatta, vare sig hon är funktionshindrad, hemlös eller missbrukare. Den våldsutsatta kvinnan ska få den hjälp hon behöver och ansvaret för att hon ska få rätt hjälp ligger hos kommun och socialnämnd. Kommunen ska kartlägga kvinnans hela livssituation för att utreda behovet av hjälpinsatser och om kvinnan inte är nöjd med hjälpen ska hon vända sig till socialstyrelsen.

... avgiftningskliniker och behandlingsverksamheter över huvud taget borde vara könsseparerade. En viktig anledning är att kvinnorna vill slippa riskera att stöta på sina förövare. (2011:1, sid. 7)

Den hemlösa och missbrukande kvinnan skildras som extra utsatt. I tidningen beskrivs att både kvinnan själv och omgivningen ser våldet som en del, om än en problematisk del, av vardagen. Det framkommer att missbrukande våldsutsatta kvinnor har svårare att söka och få hjälp för våldet. Hos socialarbetare och samhälle framställs det finnas uppfattningar om att missbruket är huvudproblemet och det måste åtgärdas innan kvinnan kan hjälpas ur våldet. I tidningen redogörs det även att det finns få könsseparerade behandlingar för missbruk vilket resulterar i att kvinnor riskerar att träffa på sin förövare eller förövare i behandlingen.

Kvinnor som utsätts för våld har en avsevärt sämre psykisk hälsa än kvinnor i allmänhet. Detsamma gäller barn som har bevittnat våld. Även efter att ha fått stöd- och hjälpinsatser mår kvinnorna och barnen psykiskt mycket sämre än en normalgrupp. (2011:2, sid.4)

Mammornas posttraumatiska symtom förvärrades under uppföljningsåret, något kan påverka samspelet mellan mamma och barn negativt. (2011:2, sid. 4)

Den våldsutsatta kvinnan framställs må sämre än kvinnor i en ”normalgrupp”, även efter att denna fått hjälp och stöd. I tidningen skildras att kvinnan ska anmäla till Socialstyrelsen om hon känner sig felbehandlad. Kvinnan beskrivs även utifrån sin roll som mamma, då främst utifrån relationen till barnen efter att de bevittnat våld. I tidningen redogörs också för att kontakten mellan mamma och barn försvåras efter att mamman blivit våldsutsatt.

Utifrån avseendena ovan går det genom Faircloughs tredimensionella modell för kritisk diskursanalys (Winther Jørgensen & Philips 2000) att på textnivå utläsa att begreppet kvinna å ena sidan kopplas samman med en utsatthet. Med användningen av begreppet kvinna följer termer så som våld, missbruk, sämre psykisk hälsa vilket sammantaget ger uppfattningen om att kvinnan befinner sig i en offerposition.

Begreppet kvinna omnämns också i samband med begreppen överlevare, barn, mamma och anmälare i samband med klagomål för felaktig behandling. Dessa kan kopplas till kvinnan som innehavare av resurser och med ansvar för kontakten med barnen. På textdimensionen går det genom analysen av termen alltså finna två övergripande diskurser av betydelsen kvinna, kvinna som offer och kvinna som resursstark, kapabel och ansvarig.

5.1.2 Äldre

Den äldre beskrivs som informationshämtare via internet, närmare bestämt äldreguiden, där denne kan hitta jämförelse mellan de olika vårdalternativen som finns i dennes kommun (2010:1, sid.7). Den äldre omnämns till stor del tillsammans med den nationella värdegrunden inom äldreomsorgen vilken innebär:

... att äldreomsorgen ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande. (2011:3, sid. 3)

Syftet med värdegrunden är att tydliggöra aspekter som respekt för den äldres integritet och självbestämmande, och att den äldre ska så långt det är möjligt själva få bestämma när och hur insatser genomförs. Den äldre ska uppleva sig ha makten över sitt eget liv. Kommunen ska ge den äldre information om de lokala värdighetsgarantierna och vart man kan vända sig vid klagomål.

Biståndsbedömaren ska notera den äldres svar, även om de inte stämmer med biståndshandläggarens egen uppfattning. Den äldre personen får alltså komma till tals, vilket svarar mot kravet på delaktighet som finns med i den nationella värdegrunden. (2011:3, sid. 6)

Den äldres rättighet att komma till tals vid biståndsbedömningar beskrivs. Att få komma till tals innebär att frågor ställs direkt till den äldre eller eventuella anhöriga. Svaren ska noteras av biståndshandläggaren även om svaren från den äldre strider mot biståndshandläggarens egen uppfattning. Att svaret noteras motsvarar kravet på delaktighet som finns i den nationella värdighetsgrunden. Den äldre framställs som väljare av hur, var och när vård ska utföras, så långt det är möjligt för verksamheten (2011:3, sid. 2-3) och som en källa för information genom enkäter och undersökningar om vad den äldre ser som viktigt inom äldreomsorgen (2011:3, sid. 8).

... kan allmänheten ge sin syn på bemanningen i särskilda boenden... (2011:3, sid. 6)

När vi nu ska gå in och reglera området vill vi därför höra vad anhöriga, personal och andra har för synpunkter. (2011:3, sid. 6)

Angående de äldres situation beskrivs att fler än de äldre själva har möjlighet att påverka den. I tidningen skildras bland annat att Socialstyrelsen har hämtat in synpunkter från anhöriga, personal och andra angående de äldres situation inom demensvården. Personalens utbildning nämns frekvent i samband med begreppet äldre och den ges stort utrymme exempelvis utbildning och handledning i den nationella värdegrunden (2011:3, sid. 4) och utbildning för personal som arbetar

med demenssjuka äldre (2010:1, sid. 3) samt även i form av webbaserade guider som riktar sig till personal inom äldreomsorgen. (2011:2, sid.10)

Diskurser på textnivån kring begreppet äldre kan delas in i två olika. Äldre omnämns tillsammans med ord som rättighet, självbestämmande, integritet och delaktighet. Den äldre beskrivs som inhämtare av information och som en källa för information, de framställs ha möjlighet och kapacitet att välja vård. Denna diskurs speglar den äldre som en resursstark individ.

Begrepp som utbildning (för personal och anhöriga), andras påverkan och inflytande över de äldre är ett annat sätt att tala om den äldre. Här beskrivs den äldres kapacitet som begränsad och andra behöver säkerställa att rätt vård och omsorg ges.

5.1.3 Hemlösa

Tidigare var de hemlösa oftast medelålders män med alkoholproblem men idag har fler ett blandmissbruk. Andelen hemlösa med invandrabakgrund ökar, liksom andelen kvinnor. Både bland äldre och yngre märks en ökning. (2011:1, sid 4)

Ytterligare en brukargrupp är hemlösa. Gruppen beskrivs tidigare framförallt ha bestått av män med missbruk men andelen kvinnor, unga och personer med utländsk bakgrund har ökat. Den hemlöse beskrivs främst tillsammans med ett missbruk.

Boendet är alltså inte förknippat med något behandlingstvång, det kan inte nog poängteras... (2011:1. sid 6)

... det viktiga är att det är klienten som ska vara den pådrivande... (2011:1, sid. 6)

Den hemlöse framställs också som en individ med rättigheter och resurser i sammanband med beskrivningar av vissa metoder, exempelvis bostad först. Boende och behandling är i denna metod inte förknippat med tvång utan det är den hemlöse som ska vara drivande i förändring.

När man får värme, trygghet, stöd och får tillhöra en gemenskap kommer man att må bättre, och därmed dricka mindre. (2011:1, sid.12)

De hemlösa beskrivs ha resurser som kommer fram när de har fått boende och då en trygghet. Tryggheten beskrivs även göra att de drar ner på eventuell drog-och alkoholkonsumtion, de hemlösa har en avsaknad av samvaro och tillhörighet.

Det handlar om äldre personer som drabbats av åldersförändringar, till exempel demens och om unga personer – särskilt män – som verkar ha bristande kunskaper, både i hur man sköter sin ekonomi och om vad det innebär att ha ett hyreskontrakt. Ytterligare en riskgrupp är personer med psykisk funktionsnedsättning. (2011:1, sid. 2)

Hemlösheten förklaras till stor del med missbruk, men även demens och dåliga kunskaper i privatekonomi tas upp som försvårande omständigheter.

I textdimensionen kan två bilder av den hemlöse urskiljas. Personen i den ena diskursen beskrivs ha resurser till att på sitt eget vis ta sig ur hemlösheten. Den hemlöse nämns tillsammans med termer som resurser, egen vilja samt och en egen pådrivning i behandlingsarbete. Hemlösheten beskrivs utifrån en individnivå där svårigheterna för den hemlöse framförallt uppges bero på avsaknaden av bostad. Strukturen och normer i samhället beskrivs göra införskaffandet av bostad svårt. Inte beroende på individens svårigheter utan för att nolltolerans mot missbruk och misskötsel ofta är ett krav för att den hemlöse ska få hjälp med bostad.

En annan bild som går att urskilja är den hemlöse som en person, med svårigheter och problem som begränsar, den främsta svårigheten framställs vara missbruket. I bilden ses den hemlösa sakna de resurser som krävs för att klara ett eget boende Först när den hemlöse lämnat eventuellt missbruket kan boende vara aktuellt och andra aktörer, exempelvis bostadsbolag, socialarbetare och socialnämnd är de som har kapaciteten att hjälpa den hemlöse. Dennes egna resurser är begränsade angående att sluta missbruka och att behålla ett boende.

5.1.4 Samlad analys

Tabell 1 – Diskurser för brukare

Begrepp	Kvinna	Kvinna	Äldre	Äldre	Hemlös	Hemlös
Diskurs	Offer/utsatt	Resursstark /ansvarig	Begränsad kapacitet	Resursstark	Begränsade resurser	Resurser

Tabell 1 visar hur det för varje brukargrupp existerar två liknande diskurser. I den första ses brukaren som svag, ett offer med begränsade resurser, där beskrivningarna ofta utgår från vilka resurser som *inte finns*. Den andra innefattar brukaren som kapabel och ansvarig för sitt liv, där beskrivningarna om brukaren utgår från vilka resurser som *finns*. Utifrån Faircloughs kritiska diskursanalys

ska det på den diskursiva praktikens nivå undersökas hur existerande diskurser beskrivs och reproduceras i texten (Winther Jørgensen & Philips 2000). De två diskurserna om brukaren som hittats i tidningen går att koppla till de vanligaste definitionerna av begreppen brukare respektive klient. Brukaren representerar en individ med rättigheter och möjligheter och klienten representerar en individ som inte är kapabel att ta hand om sig själv, som samhället har ansvaret för och som har begränsade resurser (Dahlberg och Vedung 2001). Diskurserna som hittats kring begreppet brukare kommer därav hädanefter kallas *klientdiskursen* och *brukardiskursen*.

I den kritiska realismen delas verkligheten in i tre domäner, empirisk, faktiskt och verklig (Blom & Morén, 2009; Danermark 2003). I tabell 2 nedan appliceras användningarna av diskurserna brukare och klient i tidningen Evidensbaserad Praktik på de tre domänerna.

Tabell 2 De tre domänerna och brukardiskursen

Empirisk	Verklig	Faktisk
Det som vi upplever	Mekanismer som gör att vi upplever diskurserna som överensstämmande	Allt som sker
Diskurserna om brukare och klienter uppfattas som en och samma	<i>Diskurserna diskuteras eller problematiseras inte</i>	Diskurserna om brukare och klienter är olika

Det vi upplever i den empiriska domänen är att begreppen brukare och klient i tidningen Evidensbaserad Praktik används som synonymer, diskurserna och begreppen ses som enhetliga. I den faktiska domänen är det en åtskillnad mellan diskurserna. Innebörden och sätten att tala kring begreppen skiljer sig åt, vilket går att hänföra tillbaka till begreppsdefinitionerna av brukare och klient som Dahlberg och Vedung (2001) gör. I användningen av begreppet brukare som görs i tidningen Evidensbaserad Praktik döljs följaktligen skillnader. För att göra användningen av brukardiskursen och klientdiskursen som synonym, legitim och gångbar kan det vara att så att skillnaderna mellan dem inte diskuteras. Det finns en avsaknad av diskussion och problematisering av begreppets användning och således också diskursernas användning. Denna avsaknad, vilken den kritiska realismen kallar en generativ mekanism (Danermark et al. 2003), är en förutsättning för att användningen skall kunna fortgå.

Den kritiska realismen menar att det i större, mer övergripande diskurser kan existera motstridiga mindre diskurser som accepteras eller inte läggs märke till då fokus istället hamnar på de större diskurserna (Fairclough et al. 2004). Det kan vara fallet här. Diskurserna kring brukaren ses som en större sammanhållen diskurs och inte som två mindre som kolliderar med varandra. Därför kan de fortsätta användas som en och samma utan att ifrågasättas. Därav accepteras användandet av diskurserna som liktydiga, för fokus hamnar på en övergripande

nivå och inte på den nivån där det går att urskilja klientdiskursen och brukardiskursen.

Parks undersökning av begreppen kultur, etnicitet och ras kan användas för att komplettera analysen. Park (2005) menar att begreppet kultur har börjat användas inom socialt arbete istället för etnicitet och ras som ett objektivet begrepp för att undvika de negativa innebörder som medföljer etnicitet och ras. Han menar att begreppet kultur döljer åtskillnaden mellan vi och dem. I och med att kulturbegreppet ses som objektivet blir det legitimt att använda sig av kulturen hos andra, för det är alltid *de andra* som har en kultur, för att legitimera ett val av en insats.

Utifrån klientdiskursen och brukardiskursen går det att med utgångspunkt i Parks (2005) kultur, ras och etnicitetbegrepp se en möjlighet att begreppet brukare har kommit att ersätta begreppet klient i de fall när det är tal om att stärka brukarens inflytande över det sociala arbetet och de insatser som ges där. Beroende på vilken av diskurserna kring begreppet brukare som används, klientdiskursen eller brukardiskursen, kan insatser i det sociala arbetet som inte innefattar brukarmedverkan och självbestämmande ges legitimitet genom att använda den ena eller den andra diskursen. På så sätt ”slipper man undan” frågan om brukarmedverkan eftersom begreppet brukares klientdiskurs istället fokuserar på individens oförmågor, bristerna i att ta egna beslut och klara sig själva.

Den sociala praktikens roll i den kritiska diskursanalysen är att lägga fokus på om den diskursiva praktiken i texten (upprätthållandet och skapandet av diskurser) ger verkningar även utanför texten, om diskursordningen ändras och om det bredare sociala sammanhanget påverkas (Winther Jørgensen & Philips 2000, Jones 2004). Analysen visar att de två diskurserna kring begreppet brukare innebär två olika förhållningssätt som tidningen Evidensbaserad Praktik inte berör. Klientdiskursen och brukardiskursen kring begreppet brukare används i stort som synonymer utan att de olika innebörderna eller skillnaderna mellan diskurserna problematiseras.

5.2 Brukaren som kunskapsproducent?

Det krävs kunskap om vilka effekter som olika insatser har. (2010:1, sid. 2)

Den kunskap som tas fram måste nå dem som ska använda den så att den blir till nytta för klienter och brukare. (2010:1, sid. 2)

Kunskap skildras som en central del i tidningen Evidensbaserad Praktik. Detta framgår bland annat genom att kunskap beskrivs vara väsentlig, att det måste finnas kunskap om vilka effekter insatser har och att det är viktigt att kunskapen

når fram till dem som använder sig av den, exempelvis socialsekreterare, för att kunskapen ska bli till nytta för brukaren.

Kunskapsbaserad praktik skulle man också kunna säga men Socialstyrelsen har valt att använda termen evidensbaserad praktik. Detta för att betona två saker: dels att inte all kunskap ger tillräckligt stöd för att en insats är effektiv, dels att det inte bara är vetenskaplig kunskap som har betydelse. (2011:2, sid. 5)

... ska kunskap identifieras, bedömas och anpassas till den verksamhet där den ska användas. (2010:2, sid. 3)

Avseende EBP:n framställas att det inte är all kunskap som ger tillräckligt stöd för att en insats är effektiv och att vetenskaplig kunskap inte är den enda som är viktig. Vidare beskrivs det att den kunskap som utvecklas i EBP:n även måste identifieras, bedömas och anpassas till verksamheten vari den ska användas för att nyttan av den skall vara som störst.

I tidningen uttrycks att Socialstyrelsen har ”genom åren producerat mycket kunskap” (2010:2, sid.3). Socialstyrelsen handhar bland annat kunskapsguiden som riktar sig till personal och där bästa tillgängliga kunskap om äldre personer och personer med psykisk ohälsa från olika aktörer samlas. Aktörerna är Läkemedelsverket, Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket, Statens beredning för medicinsk utvärdering, Statens Folkhälsoinstitut och Sveriges Kommuner och Landstings (2011:2, sid 11), vilka alla styrs på central nivå.

Ett exempel på hur kunskapen går vägen från Socialstyrelsen ner till kommunerna och sedan når fram till brukaren är den nationella värdegrunden i äldreomsorgen, vilket övergripande beskrivs i olika delar av tidningen: Riksdagen tog beslut om att införa den nationella värdegrunden och skötte även utformandet av den. Socialstyrelsen beskrivs sedan få i uppdrag att se till att värdegrunden förankras och tillämpas i kommunerna (2011:3, sid. 2), att ta fram utbildnings- och handledningsmaterial för personer inom äldreomsorgen samt att ta fram allmänna råd om hur kommunerna i sin tur på lokalnivå ska införa värdighetsgarantier (2011:3, sid.3). Äldre personer i kommunen ska sedan informeras av värdighetsgarantierna som gäller för deras specifika kommun (2011:3, sid 5).

Kommuner som kunskapsproducent ges plats i tidningen. Kunskap, bedömningsinstrument eller metoder som socialstyrelsen ger ut förankras och prövas lokalt genom bland annat lokala uppföljningar. I en del fall skildras att enkäter används för att få in fakta, exempelvis när uppgifter till Äldreguiden skall samlas in (2010:1, sid. 7) eller när undersökningar om hur många hemlösa det finns i Sverige skall göras (2011:1, sid. 4). I de flesta av dessa fall beskrivs att enkäterna skickas ut till kommuner, landsting och organisationer. Men det finns också fall när det inte står var ifrån informationen eller enkätsvaren kommer, exempelvis de uppgifter som hämtats in för att få information gällande öppna jämförelser av omsorgsvård i kommuner (2010:1, sid. 6).

Alla som söker sig till oss får själva fylla i ett batteri av självskattningsformulär via webben. (2010:2, sid 6)

När behandlingen började fick männen besvara flera självskattningsformulär. Vid uppföljningen ett år senare fick de besvara samma formulär igen. (s.8, 2011:2, sid. 8)

I tidningen Evidensbaserad Praktik redogörs för brukarens kunskap främst i samband med effektutvärderingar av metoder och i samband med brukarens delaktighet i metodanvändandet. Brukaren beskrivs i två fall fylla i ett självskattningsformulär innan påbörjad behandling vilket sedan används när insatsen är avslutad för att utvärdera om insatsen haft effekt.

Begreppet brukarundersökning används en gång i tidningen: ”En nyhet för i år är att brukarundersökningar kommer att visas för varje kommun och för stadsdelar i storstäderna” (2010:1, sid. 7). Vissa metoder framställs ta tillvara på klientens kunskap och erfarenhet, exempelvis när socialarbetare och klient arbetar tillsammans med att identifiera klientens problem, väja insats och med att följa upp hur det går. Detta arbetet beskrivs utgå från klientens uppfattning och att det finns ett samarbete mellan socialsekreterare och klient. Det skildras att de som arbetar med dessa metoder får lättare att lyssna på vad klienten vill och då även hitta den insats som kan göra mest nytta:

... gör att vi lyssnar mer på vad klienten tycker och vill. Det leder i sin tur till att vi ökar möjligheterna att ge klienterna den hjälp som de har mest nytta av (2010:2, sid. 9)

I tidningen Evidensbaserad Praktik beskrivs insatsernas effektutvärderingar, vilket är mätningarna som visar hur framgångsrik en viss insats är, utgå framförallt från brukaren och klienten. Effektutvärderingen redogörs i tidningen att kunna ske bland annat genom enkäter och intervjuer med de som insatsen riktar sig till och genom att statistik och registerdata gås igenom (2010:2, sid. 6; 2011:2, sid. 8). Däremot saknas redogörelser för hur stor del klienten har i valet av insats. Undantaget är de metoder som beskrivs utgå från klientens samarbete med socialarbetaren, där klientens uppfattning om vad som är av viktigt att arbeta med ges stor plats. Detta sker till exempel i metoden Bostad Först då klienten kan välja att delta eller inte i insatsen. Huvudkriteriet beskrivs vara klientens egen vilja (2011:1, sid. 5; 2010:2, sid 9).

Men inte heller i de ovan beskrivna undantagen skildras det vem som gjort valet att just denna klient ska få insatsen som ger större inflytande. Brukaren och klienten ges således mest plats när det handlar om att i och efter en insats vara del i utvärderingen genom att bli tillfrågad och ge information. Det framträder en bild av att brukaren ges utrymme för delaktighet när en metod är vald. Det saknas till

stor del beskrivningar hur metoden har valts ut, hur metoden skapats och vilken del brukaren haft i dessa delar.

Socialstyrelsen beskrivs som den främsta kunskapsproducenten i form av metodutveckling, vägledning, framtagande av bedömningsinstrument med mera. Hur dessa instrument tas fram, vilka källor som används och vem som beslutar vilka insatser som ska stödjas framför andra går inte att utläsa ur tidningen.

Genom att använda kritisk diskursanalys på innehållet och utvalda termer i texten går det att fastställa tre olika diskurser kring begreppet kunskap.

Tabell 3: Kunskapsdiskurser

Begrepp	Vägledning, riktlinje, bedömningsinstrument, metoder etc.	Effektutvärdering, självskattningsformulär, enkäter etc.	Saknar begrepp
Diskurs	Den centralt producerade kunskapen	Den individuellt producerade kunskapen	Vems kunskap?

Den första diskursen utgår från att kunskap som insatser ska grunda sig på kommer från "ovan". Kunskapen kommer framförallt från Socialstyrelsen och i form av vägledningar, riktlinjer, bedömningsinstrument, metoder med flera. Den kunskap som kommer från Socialstyrelsen och andra myndigheter framställs också i många fall som den "riktiga kunskapen. Beskrivningar av vilken kunskap EBP ska grunda sig på och hur metoder ska bevisas vara effektiva, återfaller ofta till att beskriva de olika kunskaper och redskap som Socialstyrelsen tar fram. I denna diskurs om kunskap nämns brukaren i periferin och främst som *mottagare* av kunskap, inte som *producent* av kunskap.

Den andra diskursen kring kunskap har individen i fokus och i samband med denna diskurs används ord som effektutvärdering, självskattningsformulär och enkäter. Brukarens kunskap och medverkan ses som viktig vid utförandet av vissa insatser och de insatserna utformas till stor del efter individen vilja. Brukarens kunskap beskrivs även som betydelsefull när det gäller utvärderingar av insatsen, genom att fylla i enkäter, självskattningsformulär med mera.

Den tredje diskursen handlar det som inte framkommer, exempelvis vart kunskapen har hämtas från eller vad kunskapen innebär. I tidningen är det många gånger det inte redogörs för vilken kunskap som insatser, metoder eller bedömningsinstrument grundar sig på. Begreppet kunskap används i denna diskurs som om innebörden vore allmängiltig. Denna diskurs ligger nära diskursen om den centralt producerade kunskapen, då begreppen till viss del går in även i den diskursen. Det finns också en avsaknad om huruvida brukare och brukarkunskapen har haft någon betydelse eller inflytande, exempelvis i hur vissa val av metoder går till, hur vissa metoder utformats och med vilka medel.

Det går att från ovan nämnda diskurser utläsa att brukaren ses som kunskapsproducent, framför allt som en viktig del i kunskapsproduktionen gällande utvärderingar om hur metoder fungerar. Dahlberg & Vedung (2001) beskriver flera fördelar med att offentliga verksamheter har en brukarinriktning. Bland annat innebär det att måluppfyllelse och effektiviteten hos verksamheten blir större då brukarna genom sitt inflytande kan ge direkt feedback om vad som behövs och inte behövs utföras samt att legitimiteten hos verksamheten ökar. Att ha delaktiga brukare är också ett sätt att utveckla brukarens resurser och möjligheter vilket också kan leda till en tillfredsställelse hos brukaren (Dahlberg & Vedung 2001).

I Socialstyrelsens rapport (2005) angående brukarinflytandet i socialtjänsten framkom att det finns brister i hur brukarperspektivet användes. Även om verksamheter använder begreppet finns det brister i det praktiska arbetet med brukarperspektivet. Detta går att koppla till den kunskapssyn som förmedlas enligt ovanstående diskurser i tidningen Evidensbaserad Praktik. Brukarens kunskaper och att ha ett brukarperspektiv framkommer som viktig, framför allt i brukarkunskaps-diskursen. I tidningen går det dock att utläsa att diskursen om den centralt producerade kunskapen är den överordnade, den som ges mest betydelse för valet av insats.

Den kritiska diskursanalysen används bland annat för att belysa maktförhållanden mellan olika diskurser, så kallade diskursordningar. I en diskursordning finns två eller flera diskurser som förhåller sig till ett och samma fenomen och också till varandra. Mellan diskurserna finns en över- och underordning, där de överordnade framträder som de dominerande och dessa främjas på bekostnad av de underordnade diskurserna (Winther Jørgensen & Philips 2000). I maktförhållandet mellan diskursen om brukarkunskapen och diskursen om den centralt producerade kunskapen är den sistnämnda den dominerande och kan kallas den hegemoniska diskursen (Payne 2005). Kunskap som produceras centralt skildras som den generellt mest användbara. I kapitel 1.1.2 om EBP:s bakgrund framhålls att det sätt på vilket kunskap, och följaktligen även EBP, har utvecklats och fortsätter utvecklas i Sverige är att kunskapen snarare genereras genom och via riktlinjer än genom brukare och socialarbetare (Bergmark & Lundström 2011). Detta framträder också i tidningen Evidensbaserad Praktik på så sätt att diskursen om den centralt producerade kunskapen verkar vara överordnad.

För att återgå till Faircloughs modell för kritisk diskursanalys och den diskursiva praktikens nivå kan man uttyda att de diskurser som framkommer om kunskap och det sätt de förhåller sig över- och underordnade till varandra reproducerar redan existerande diskurser. I de existerande diskurserna ges riktlinjer och metoder, den centralt producerade kunskapen, mer utrymme och vikt än den kunskap som brukaren producerar. Det innebär att tidningen Evidensbaserad Praktik kan bidra till att upprätthålla de diskurser kring kunskap som redan finns i samhället.

5.3 Är det en fråga om självbestämmande?

Brukarens självbestämmande nämns en gång i det empiriska materialet och detta i samband med den äldre brukaren:

Syftet är att tydliggöra olika aspekter, till exempel att äldreomsorg ska ges med respekt för den äldres integritet och *självbestämmande*, att den äldre personen ska kunna känna trygghet och att de insatser som ges ska vara av god kvalitet.[min kursivering] (2011:3 sid.3)

I övrigt används inte begreppet självbestämmande utan följande formuleringar förekommer istället.

Det är klienterna som avgör om och när behandling ska sättas in (2011:1 sid.6)

... men det viktiga är att det är klienten som ska vara den pådrivande... (2011:1sid.6)

Självbestämmande har anknytningar till begrepp som brukarmedverkan och brukarperspektiv, men dessa begrepp används aldrig i tidningen.

I tidningen Evidensbaserad Praktik begränsas således diskussionen om brukarens självbestämmande till den nationella värdegrunden riktad till de äldre och utformad av regering och riksdag. En liknande formulering används i Socialtjänstlagen 1:1§: ”med respekt för människors självbestämmande”.

Den kritiska diskursanalysen fokuserar bland annat på textens uppbyggnad och varför vissa ord väljs framför andra. (Winther Jørgensen & Philips 2000). Den ytterst begränsade användningen begreppet självbestämmande i tidningen Evidensbaserad Praktik kan ha att göra med att självbestämmande innebär liknande saker som exempelvis brukarinflytande, brukarmedverkan eller brukarperspektiv. Emellertid används inte ens dessa begrepp, utan i de citat som valts ut ovan görs omskrivningar som ”klienten avgör” och ”klienten ska vara den pådrivande”. Avsaknaden av diskussion kring eller användandet av begreppet självbestämmande kan i sig ses som en diskurs. Självbestämmande i tidningen Evidensbaserad Praktik verkar vara förbehållet äldre personer, och då enligt nationella värdegrunden. På nationell nivå, så som i värdegrunder och lagstiftning, verkar användningen av begreppet mer frekvent än i det praktiska sociala arbetet som beskrivs i tidningen.

Det går följaktligen att utläsa två diskurser kring begreppet självbestämmande; bristen på självbestämmande på den praktiska nivån eller självbestämmande i enlighet med den nationella nivån.

Hur det kommer sig att begreppet självbestämmande används flitigare på en nationell nivå än i tidningen Evidensbaserad Praktik kan förklaras genom att använda den analys som gjordes av brukardiskursen.

Tabell 4 De tre domänerna och självbestämmande

Empirisk	Verklig	Faktisk
Det som vi upplever	Mekanismer som gör att ingen notis läggs vid att självbestämmande inte nämns	Allt som sker
Självbestämmande nämns inte.	<i>Begrepp som brukarinflytande m.fl. (eller omskrivning av begreppet) används istället. Diskursvakuum som självbestämmande försvunnit i.</i>	Klienten självbestämmande ska enligt lag respekteras

Som beskrivs i tabell 4 kan förklaringen till att brukarens självbestämmande till stor del saknas i tidningen ligga i att det finns ett ”diskursvakuum” på den praktiska nivån i vilken självbestämmande har försvunnit. Möjligen har omskrivningar av brukarinflytande, brukarmedverkan och brukarperspektiv tagit självbestämmandets plats. Det som går att se i resultatet är att brukarens självbestämmande inte tas upp i tidningen Evidensbaserad Praktik på det sätt som det görs i den nationella värdegrunden och i lagstiftning.

6 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur brukarperspektivet och brukaren framställs i tidningen Evidensbaserad praktik. Genom den kritiska diskursanalysen utav tidningen framkommer tre olika teman kopplade till brukaren; vem brukaren är, brukarens kunskap och självbestämmande.

Hur brukaren framställs i tidningen kan beskrivas genom de diskurser som används. Det som främst framkom var diskurserna som handlar om åtskillnad mellan brukare och brukare. Att använda klientdiskursen istället för brukardiskursen medför en annan syn på rätten till delaktighet, självbestämmande, resurser och kompetens. Jag menar att användningen av brukardiskursen i situationer då det egentligen är fråga om en klientdiskurs kan försvåra och dölja maktförhållandet mellan den enskilde och socialarbetaren. Den enskildes möjligheter till delaktighet och självbestämmande framställs som större än vad de faktiskt är.

Kunskapen är viktigt i tidningen Evidensbaserad Praktik. Den centralt producerade kunskapen, exempelvis från myndigheter som Socialstyrelsen, ges mer utrymme än den kunskap som brukaren producerar. Brukarens delaktighet i skapandet och utformandet av metoder och insatser framställs vara begränsad men deras roll i utvärderingar av metoder beskrivs däremot som viktig. Dahlberg och Vedung (2001) menar att det med ökat brukarinflytande över offentliga verksamheter medföljer en mängd positiva saker. För verksamheten innebär det en ökad legitimitet och ökad måluppfyllelse och brukaren kan känna sig mer tillfreds och nöjd. Bergmark och Lundström (2011) menar att diskussionen om vilken kunskap som är viktigt i EBP:n är ett problem som fått för liten plats i debatten och risken att förbise väsentlig kunskap är stor om inte urvalen av kunskapsproducenter breddas. Jag anser att utvecklandet av den evidensbaserade praktiken således inte enbart borde vara att nå ett mål, en effektiv insats, utan även vara ett medel för att hjälpa brukaren. Att stärka individen är ett av socialtjänstens viktigaste uppdrag och att få individen mer inblandad i sin egen och andras hjälp är ett utmärkt sätt att få denne att tro på sig själv och sin egen förmåga.

Jag hade från början en tanke om att brukarens delaktighet i EBP:n inte är riktigt är vad den framställs vara, vilket kan ha påverkat de diskurser jag valt ut. Det är möjligt att andra diskurser skulle ha upptäckts och resultat blivit ett annat om min förståelse hade varit annorlunda. Till en viss del fick jag mina tankar bekräftade men samtidigt var skildringen av brukarens medverkan i utvärderingar och i utvecklingen av EBP:s större än vad jag hade föreställt mig.

Å ena sidan ges det utrymme i tidningen Evidensbaserad Praktik till brukarens delaktighet i kunskapsproduktionen och brukarens inflytande över den egna insatsen framställs som viktig. Å andra sidan finns det få beskrivningar av brukarens självbestämmande, trots att socialtjänsten verksamheter enligt lag ska bedrivas med respekt för den enskildes självbestämmande. Detta går enbart att spekulera kring, men för mig är det tydligt att det behövs en diskussion kring varför begreppet självbestämmande inte ges mer utrymme i tidningen.

Uppsatsens syfte var att lyfta fram synen på brukaren i tidningen Evidensbaserad Praktik men för att komma fram till ytterligare förklaringar av resultatet hade mer

förklarande teorier behövts användas. Jag ser således en brist i att inte ha använt mer teorier, vilket skulle ha kunnat fördjupa analysen och även lett fram till fler slutsatser. Detta skulle kunna göras i en fortsatt studie.

Tidningen Evidensbaserad praktik riktar sig till personer inom socialt arbete vilka redan har tankar och erfarenheter av EBP och förhoppningsvis ser brukarperspektivet och den enskildes självbestämmande som viktig. Tidningen, som ges ut av Socialstyrelsen, når ut till många som arbetar med socialt arbete och är tillgänglig via internet för alla som vill läsa den. Att brukarens medverkan i EBP ges så pass liten plats innebär inte att det representerar Socialstyrelsens syn på brukarens delaktighet. Socialstyrelsens rapport (2005) har visat att det finns stora brister i brukarens medverkan i socialt arbete och att det måste åtgärdas. Att Socialstyrelsen ger ut en tidning som upprätthåller och reproducerar bilder och diskurser om brukare som en periferi del av EBP bidrar dock inte enligt mig till att brukarperspektivet i offentliga verksamheter utvecklas. Det bidrar inte heller till en syn på brukaren som den kopiösa källa av kunskap de faktiskt är.

Jag vill avslutningsvis delge min förhoppning om att denna uppsats kommer bidra till att visa att det behövs en större problematiserande diskussion kring hur brukare och kunskap framställs i tidningen Evidensbaserad Praktik men också i det sociala arbetet i övrigt.

Referenslista

Anttila, Sten; Tengvald, Karin; Soydan, Haluk & Sundell, Knut (2010) From opinion-based to evidence-based social work: The Swedish Case. *Research on Social Work Practice*, 2010:20 s. 714-722

Astrup, Nicolai; Gynther, Nils-Johan & Nowén, Kristoffer (2006) *Mellan det säkra och det osäkra - en problematisering av evidensbaserad i socialt arbete ur ett internationellt perspektiv*. Örebro universitet: Institutionen för beteende, social och rättsvetenskap

Bergmark, Anders & Lundström, Tommy (2006a) ”Metoder i socialt arbete - Vad är det? i Meeuwisse, A, Sunesson, S & Swärd, H (red) *Socialt arbete: En grundbok*. Stockholm: Natur och kultur

Bergmark, Anders & Lundström, Tommy (2006b) Mot en evidensbaserad praktik? – om färdriktningen i socialt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 13(2006)2 s. 99-113

Bergmark, Anders & Lundström, Tommy (2011) ”Evidensbaserad praktik i svenskt socialt arbete. Om ett programs mottagande, förändring och möjligheter i en ny omgivning” i Bohlin, Ingemar & Sager, Morten (red.) *Evidensens många ansikten: evidensbaserad praktik i praktiken*. Lund: Arkiv

Blom, Björn & Morén, Stefan (2006) ”Förklarandekunskapsbildning – i teori och praktik” i Blom, Morén & Nygren (red.). *Kunskap i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur

Blom, Björn & Morén, Stefan (2009) Kunskapsbaserad av socialt arbete – ett förklarande perspektiv. *Socionomen* 2009:2 s 12-17

Bohlin, Ingemar & Sager, Morten (2011) ”Evidensbaserad praktik i praktiken” i Bohlin, Ingemar & Sager, Morten (red.) *Evidensens många ansikten: evidensbaserad praktik i praktiken*. Lund: Arkiv

Dahlberg, Magnus & Vedung, Evert (2001). *Demokrati och brukarutvärdering*. Lund: Studentlitteratur

Danermark, Berth, Ekström Mats, Jakobsen Liselott & Karlsson Jan Ch (2003) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur

Fairclough, Norman (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman

Fairclough, Jessop & Sayer (2004) “Critical realism and semiosis.” i Joseph, Jonathan & Roberts, John M. (red.) *Realism discourse and deconstruction*. London: Routledge

Jones, Martin (2004) “Critical realism, critical discourse analysis, concrete research” I Joseph, Jonathan & Roberts, John M. (red.) *Realism discourse and deconstruction*. London: Routledge

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Lundström & Sunesson (2006) ”Socialt arbete utförs i organisationer” i Meeuwisse, A, Sunesson, S & Swärd, H (red) *Socialt arbete: En grundbok*. Stockholm: Natur och kultur

Park, Yoosun (2005) Culture as Deficit: A Critical Discourse analysis of the concept of Culture in contemporary Social Work Discourse. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 2005, 32:3

Parton, Nigel (2000) Some Thoughts on the Relationships between Theory and Practice in and for Social Work. *British Journal of Social Work* Number 30, s 449-463

Pettersson, Lars & Wigzell, Kerstin (1999) Hjälptillsvaga bara en chansning. *Dagens Nyheter*, 991006

Rosen, A (2006) ”Evidensbaserad praktik i socialt arbete: utmaningar och möjligheter”. I Blom, Morén & Nygren (red.). *Kunskap i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.

Socialstyrelsen (2005) *Integration mellan forskning, utbildning och praktik ur ett brukarperspektiv*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2000) *Nationellt stöd till kunskapsutveckling inom Socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen

Sveriges riksdag (2011) Stockholm: Kundtjänst, Norstedts juridik

Thyer, Bruce & Myers Laura (2010) The quest for Evidence-based practice: a view from the United States. *Journal of social work* 11(1) s 8-25

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

www.ne.se: Nationalencyklopedin
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/hegemoni>
(2011-04-01)

www.vr.se: Vetenskapsrådet
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
(2011-11-25)

www.socialstyrelsen.se1: Socialstyrelsen
<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik>
(2011-03-20)

www.socialstyrelsen.se2: Socialstyrelsen
<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/omevidensbaseradpraktik>
(2011-03-22)

www.socialstyrelsen.se3: Socialstyrelsen
<http://www.socialstyrelsen.se/omSocialstyrelsen/organisation/fristaendeverksamheter/ims>
(2011-03-22)

www.socialstyrelsen.se4: Socialstyrelsen
<http://www.socialstyrelsen.se/pressrum/nyhetsarkiv/evidensbaseradpraktiknr12010>
(2011-11-07)

www.socialstyrelsen.se5: Socialstyrelsen
<http://www.socialstyrelsen.se/Sidor/SimpleSearchPage.aspx?q=evidensbaserad%20praktik&defqe=hidden:-meta:siteseeker.archived:archived>
(2011-11-07)

BILAGA 1 – EMPIRI

Evidensbaserad Praktik 2010:1 Socialstyrelsen: Stockholm

Evidensbaserad Praktik 2010:2 Socialstyrelsen: Stockholm

Evidensbaserad Praktik 2011:1 Socialstyrelsen: Stockholm

Evidensbaserad Praktik 2011:2 Socialstyrelsen: Stockholm

Evidensbaserad Praktik 2011:3 Socialstyrelsen: Stockholm